

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 124 2003

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2004 och för recensioner 1 september 2004.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-21-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

esins plats i *ars rhetorica*, då i form av en manual av Kort Aslaksen, *De dicendi et disserendi ratione* (1622), en för tiden helt representativ lärobok. I och med Roggens artikel är vi tillbaka i kommentaren till den enskilda texten, den alltigenom märkliga *Cestus Sapphicus*, ”ett stykke lærd underholdningslitteratur” (244) på ramistisk-logisk botten.

Härefter följer avdelningen *Stilfrågor*. Först ut är Mats Malm i ”Stil och auktoritet”, en studie som inte diskuterar *ethos* utan textauktoritet. I sin uppslagsrika artikel byggd främst kring Fornelius *Poetica tripartita* (1643), ett verk inom italiensk renässanstradition och aktuellt långt in på 1700-talet, vars [defensivt hållna] sanningsdefinitioner får illustrera den första svenska romanen, Mörks och Törngrens *Adalriks och Giöthildas Äfventyr* (1742–44), något så speciellt som en barockroman i fornordisk miljö!

Även Henrik Blicher ställer en enskild text i centrum, ”...bestandig i sin ubestandig Skik. Komposition og billedsprog i Poul Andersens *Don Pedro*”, för en väsentligen genre- och receptionshistoriskt anlagd artikel, där han menar, att den dominerande linjen inom dansk litteraturhistoria, vilken han beskriver som klassicistisk, förhindrat en läsning av Andersens text på dess egna villkor.

Eva Odelman intresserar sig originellt nog för den siste katolske biskopen i Linköping Hans Brask, ”Biskop Brask – en nyskapande reaktionär, eller tvärtom”, och då främst för hans makaroniska korrespondens baserad på ett tämligen självsvåldigt medeltidslatin. Fram tonar en bild av en teologiskt konservativ katolik med ett livligt intresse för ny teknik (!) – en oväntad bild av den man som inför eftervärlden är mest känd för ”brasklappen”.

I avdelningens sista bidrag, Monika Johanssons ”Latinet som distinktiv faktor i stilpredikan”, en filologisk framställning av bästa märke, intresserar sig författaren för två präster, Nicolaus Grubb och Jonas Petri Gothus, vilka är männen bakom Sveriges första större latinlexikon, *Lexicon Lincopense* eller *Lincopensen* (1640). För att klargöra principerna för att fastställa vem som bidragit med vad, går Johansson till de båda prelaternas bevarade likpredikningar och visar övertygande, att de kan skiljas åt genom respektive bruk av latinet.

I volymens avslutande parti, ”Genrernas mångfald”, möter fem bidrag: ”Antoine Garrissoles’

Adolphis, en episk hyllning till Gustav II Adolf” (Hans Helander), ”Bild och text – Baldes *inventio*-teknik (Heidrun Führer), ”Två världar möts på gränsen mellan två renässanser. En västerländsk bild i bysantiska ord” (Ingela Nilsson), ”Ramberättelsens form och funktion i några novellsamlingar från 1500-talets Frankrike” (Britt-Marie Karlsson), ”*Raritas et curiositas*. Amtmann Hans Hanssen Lilienskiold, en 1600-talls europeer” (Rasmus Brandt). Som framgår av rubrikerna är ämnesspridningen även i denna del betydande, alltifrån latinskspråkig hexameterdiktning till Gustav II Adolfs ära (upphovsmannen är fransman), via enigmatisk *inventio*-teknik, bysantisk ekfras, ramberättelseanalys (*Heptameron* i jämförelse med *Contes amoureux* (1537) och *Contes du monde aventureux* (1555) för att landa i Lilienskiolds *Scriptum boreale*, tillkommen ca 1670 men tryckt först på 1900-talet.

Samtliga dessa bidrag är alltifrån givande och intressanta till fångslande, ett omdöme som kan utsträckas till att gälla volymen i stort. Här ryms mycket vetande och sammantagna ger bidragen en god inblick i en påtagligt dynamisk forskning på ett minst sagt väsentligt område. Här möter inte endast ”äldre” forskare som exempelvis Kurt Johannesson och Stina Hansson utan också yngre som Cullhed och Malm och det är mycket glädjande, inte minst för en recensent som själv ägnat sig åt [ännu] äldre litteratur, medeltida romansk sådan, att kunna konstatera, att renässans- och barockforskningen på svensk botten inte blott lever utan att den är livlig! Den oro som man för ett par decennier sedan kunde känna, då snart sagt alla yngre forskare ägnade sig åt [helt] modern litteratur, är nu, om inte helt bortblåst, så rejält mycket mindre. Alla intresserade av 1500-, 1600- och 1700-talens kulturproduktion (vitterhet) har i denna volym en rik källa att ösa ur.

Ulf Malm

Jean Starobinski, *Jean-Jacques Rousseau: Genomskinlighet och hinder jämte Boten i soten: Rousseaus tänkande (Jean-Jacques Rousseau: La transparence et l'obstacle & Le Remède dans le mal: la pensée de Rousseau)*. Övers. Jan Stolpe. Atlantis. Stockholm 2002.

Jean Starobinskis viktigaste verk *Jean-Jacques Rousseau: La transparence et l'obstacle* utgavs redan 1957 och kom att bli en av den tematiska kri-

tikens klassiker. Verket kom även att bli epokgörande inom Rousseauforskningen och i ett standardverk som Brunel et al., *Histoire de la littérature française* (1977, 1984) ligger Starobinskis monografi delvis till grund för Rousseaukapitlet. 45 år senare utkommer nu Jan Stolpes svenska översättning av verkets andra upplaga från 1971. De sju essäer om Rousseau som där tillfogades har här ersatts med en uppsats från 1989, *Le Remède dans le mal: la pensée de Rousseau*. Den svenska titeln *Boten i soten: Rousseaus tänkande* anger att det här är fråga om Rousseaus homeopatiska (i motsats till allopatiska) metod att bota det onda med det onda självt. Teaterns skadliga verkan tydliggöres exempelvis bäst genom en teaterpjäs, passionerna behålls bäst genom en passion etc.

Det radikalt nya i Starobinskis bok är att han finner ett utrymme där analys av Rousseaus idéer kan förmedlas med tolkning av hans romaner och betraktelser över hans självbiografiska skrifter; före Starobinski hålls genrerna i regel isär. I förordet formulerar Starobinski sina förutsättningar: "Med rätt eller orätt vägrade Rousseau att skilja mellan sitt tänkande och sin individuella person, mellan sina teorier och sitt personliga öde. Man måste ta honom som han själv framträder, i denna sammansmältning och förblandning av existens och idé." (s. 15.) Starobinski vill analysera Rousseaus "litterära skapande som om det representerade ett imaginärt handlande och hans uppträdande som om det utgjorde en levd fiktion" (ibid.). Verket självt visar oss de teman som bör uppmärksammas och vi bör skänka verket vår "naivt okonstlade uppmärksamhet". Starobinski vill "frilägga texternas inre ordning eller oordning" hos Rousseau (s. 16). För en utförlig beskrivning av Starobinskis metod kan hänvisas till Georges Poulets *La Conscience critique* (1971).

Givetvis blir vissa texter viktigare än andra. I vart och ett av bokens tio kapitel utgår Starobinski från en eller flera huvudtexter, t.ex. de politiska texterna *Discours sur les sciences et les arts*, *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*, *Du Contrat social*, romanen *Julie, ou La Nouvelle Héloïse* eller i synnerhet de tre självbiografiska verken *Confessions*, *Dialogues* och *Les Rêveries du promeneur solitaire*. Ibland lyfter Starobinski fram tidigare föga beaktade brev, fragment och korta texter, såsom *Morceau allégorique sur la Révélation* och *Pygmalion* i monografins fjärde kapitel.

Rousseaus tänkande bygger på en religiös mo-

dell, inte jansenismen som hos Racine, utan snarare traditionen från den kristet nyplatoniske Pseudo-Dionysios Areopagita och den helige Franciscus, för vilka världen blir ett slags teofani: betraktandet av Gud går genom världen. Väsentliga hos Rousseau är vissa elaborerade paradisiska scener, t.ex. skildringen av barndomens oskuld före den falska anklagelsen i *Confessions*, vilka vittnar om en förlorad oskuld, eller utopiska scener i nuet, som skildringen av vinskördefesten i *Julie, ou La Nouvelle Héloïse*. Emellertid är Rousseau en profan tänkare som internaliserat den kristna modellen med paradiset, syndafall, nödvändig separation och exil. Åtminstone för Starobinskis Rousseau finns den enda sanningen i medvetandet, inte utanför eller ovanför detta.

Vi kan inte återvända till paradiset, där de oskyldiga och dygdiga människorna i kraft av hjärtats och själens genomskinlighet kunde skåda in i varandra och där de hade gudarna som vittnen till sina handlingar och spörsmålet om de paradisiska scenerna rent av är hypotetiska konstruktioner beröres på några ställen i monografien. Det är ju hos Rousseau inte fråga om att utveckla ett antropologiskt vetande, utan om att grunda ett moraliskt omdöme om människan och historien. Emellertid präglas den gudomliga närvaron av paradisisk transparens. Slöjor och dimmor är hinder för den klarsyn som är förutsättningen för sanningen och uppriktigheten.

Efter den falska anklagelsen har ett syndafall skett och människan är separerad från världen. Kristus kämpar liksom Sokrates mot fanatismen och förkunnar sanningen, men hans lidande kan inte fungera ställföreträdande. För Rousseau blir Jesu död en modell för den rättfärdiges död, ja ibland kan själva förföljelsen ses som en väg till frälsning. Ständigt står vi under två krävande domares blickar, den internaliserade gudens absoluta (hos Rousseau ibland i form av Dygdens) och medmänniskornas partikulära, stundom fientliga. Guds eller Dygdens abstrakta blick bekräftar vår identitet och vår nödvändiga position som offer.

Uppriktigheten för Rousseau är mera än ett ideal, den representerar en väg till själens frälsning. Människosjälen har nämligen degenererat och den ursprungliga naturen är dold. Vår strävan bör vara att återvinna genomskinligheten. Men liksom vad gäller statyn av Glaukos i Platons *Staten* kan vi inte veta om förändringen beror av yttre beläggning eller av förslitning av stenen själv. Ytterst går vårt projekt ut på att för-

bli oss själva, förbli oss lika. Normen är alltså inte transcendent, utan immanent i jaget.

Redan i *Discours sur les sciences et les arts* är skenet liktydigt med det onda. En ständigt återkommande metafor är slöjan, slöjan som i *Confessions* efter bestraffningen förvandlar naturen för Jean-Jacques: "Landsbygden själv förlorade i våra ögon detta milda och enkla behag som går till hjärtat, den tyckte oss dystert och öde. Den hade liksom täckt sig med en slöja som dolde dess skönhet för oss." (*Bekännelser*, Forumbibl., s. 28.) Vi kan med andra ord räkna med ett "före" och ett "efter". "Efter" har vår tillvaro präglats av brytning och klyvnad. I vissa verk av Rousseau representerar slöjan snart sagt det onda självt. Genom den orättvisa bestraffningen av Jean-Jacques etableras inte bara en spricka mellan det goda och det onda, utan mellan människan och gudarna, mellan naturen och samhället och icke minst mellan människan och henne själv.

Genomskinligheten skapar i *Julie, ou La Nouvelle Héloïse* magi, vällust, anestesi och en säregen kombination av indolens och skärpa i levda ögonblick av lycka, såsom i skildringen av skördefesten i Clarens. Själven öppnar sig mot luftens transparens och människorna lever i varandras blickar i en enda (sammhälls-)kropp i en de sköna själarnas gemenskap. Renhet och oskuld följer av absolut tillit – läsaren observerar att Starobinski läser *Julie, ou La Nouvelle Héloïse* som en idéroman. I skördefestens symbolik ingår musiken, i motsats till teatern, vilken ju markerar förställning. Under festen sjunger man unisont i kör; Starobinski inför citat ur *Dictionnaire de musique* för att belägga Rousseaus tankar om musiken som ett påminnelsetecken om det elegiska själstillståndet. Genomskinlighet eftersträvas också inför läsarens ögon, i synnerhet i de självbiografiska verken.

Jaget hos Rousseau är alltid en annorlunda varelse, en missförstådd och isolerad person som blir helt orättfärdigt dömd av medmänniskorna, "ett från andra människors mycket skiljaktigt förstånd" (s. 23). Den inre vissheten om den egna oskulden är dessvärre maktlös gentemot "de skenbara bevisen" på skuld och synd som orsakar missförstånd och fördömlse. Hos Rousseau finns bara ett absolut ja och ett absolut nej. Varje form av förmedling saknas, vilket ger ett märkligt orörligt drag åt hans tänkande. Den andre framträder aldrig som tilltalad eller samtalspartner, som t.ex. hos Sartre. Jaget är också en iakttagare – i *Confessions* finns t.ex. en ständigt spänning

mellan den skrivande och upplevande Rousseau och den blott upplevande Jean-Jacques. Att observera är även den essentiella skillnaden mellan Rousseaus "jag" och det romantiska jaget. Även om Rousseau skildrar sitt projekt som unikt är hans "jag" ständigt ett representativt jag. Jagets egen personliga frälsning kan därför representera samhällets absoluta.

Trots att Rousseau går in i en självvald isolering vädjar han ständigt till människorna (som han ju inte litar på), med den implicita uppmaningen "Döm mig inte, men sluta inte upp med att titta på mig" (s. 220). Ett ideal hos Rousseau är självbekännelsen. Allt måste bekännas inför det absoluta. Mycket må framstå som ren fiktion i Rousseaus värld; han går in i roll – såsom när han klär sig i armenisk dräkt – men tror själv fullt och fast på sin egen fiktion.

Hos Rousseau flyttas den religiösa myten över till samhället och historien, menar Starobinski. Tillståndet före syndafallet präglas inte bara av hjärtats genomskinlighet, utan också av sanning, dygd, frihet och överensstämmelse med naturen. Teodicéproblemet omformuleras hos Rousseau på så sätt att det tycks råda en konflikt mellan sanningarna "Människan är av naturen god" och "Allt urartar i människans händer". Motsättningen löses genom tanken att det onda skapas av samhället och historien. Rousseau gör en viktig distinktion mellan den goda "väsensmänniskan" och den stundom onda "sammhällsmänniskan". Eftersom Naturen kommit att stå i konflikt med Samhället måste Jaget i ett slags negationens negation ställa sig *mot* Samhället.

Att observera är att skildringar av ögonblick av intensiv lycka i Rousseaus skrifter också innehåller ett lovprisande av människornas jämlikhet. Rousseau kan i de självbiografiska verken framstå som en man ur tredje ståndet som orättvist dömd förkunnar sin oskuld och hävdar att "händelserna i hans medvetande och i hans personliga liv har en absolut betydelse" (s. 325).

Lasterna föds i och med syndafallet och människans slaveri under medmänniskan kan i kombination med medmänniskans hävdande av sina behov skapa despotism. Konflikt har uppstått mellan makt och nödvändig upplysning. Starobinski förklarar det logiska i både Engels syn på Rousseau som en förespråkare för revolutionen och Kants och Cassirers tankar om Rousseau som anhängare av idén om människans förädling genom uppfostran.

Enligt Starobinski är det Rousseaus otälig-
het som gör honom benägen att söka omedel-
bar lösning av allmänna problem ”på sitt livs
nivå”. Subjektiviteten har ett historiskt ursprung
och en historisk dimension, men den fullbordas
först i och genom den existentiella erfarenheten.
Det moderna tänkandet har två sidor, dels blot-
tar det ”förnuftets marsch i historien”, dels vi-
sas ”det tragiska med ett sökande efter individu-
ell frälsning” (s. 70). Starobinski diskuterar även
frågan, huruvida Rousseaus historieteori endast
är en konstruktion för att legitimera tänkarens
personliga val.

Starobinski, som ju också har en medicinsk
utbildning och har verkat som läkare, diskute-
rar självfallet möjligheten att ställa diagnos på
Rousseau. Liksom Freud finner han traumatiserande
upplevelser i barndomen. Liksom Freud
har han i flera skrifter uppehållit sig vid melan-
kolin. Starobinski menar dock att en psykoanaly-
tisk förklaring av Rousseaus verk vore otillräcklig:
”Det avgörande momentet i ett beteende ligger
varken i dess omedvetna drivkrafter eller i dess
medvetna mål, utan vid den punkt då ett *hand-
lande* sätter drivkrafterna och målen samfällt i ar-
bete – med andra ord vid den punkt då männi-
skan ger sig ut på ett äventyr där hon måste *upp-
finna* formerna för sitt begär” (s. 300). I och för sig
kan man ställa diagnosen ”sensitiv relationspsy-
kos” (s. 352), ett tillstånd som står paranoian nära,
vad gäller Rousseau, men en dylik diagnos förklarar
föga. Det går heller inte att finna en Rousseau
”före” en eventuell sjukdom; den uppenbara psy-
kosen under Rousseaus sena år förstärker bara en
känsla hos honom som aldrig saknats.

Rousseau har ofta lästs som en känslornas tales-
man, men hos Starobinski finner vi en Rousseau
ständigt drabbad av motsättningen mellan för-
nuft och känsla. Den intellektuella rörelse med
vilken Rousseau sliter sig loss ur passionen och
igångsätter sitt frihetsprojekt är också den ”en
spritning av passionen” (s. 78).

Ett annat vanligt fel i Rousseauläsningens tra-
dition är att man i berättarteknisk naivitet missar
dubbelheterna hos Rousseau. *Émile* har ofta lästs
som ”en lovsång till den oreflekterade känslan”,
men i *Émile* återfinner vi Rousseaus alter ego även
i berättarens distansering. I *Julie, ou La Nouvelle
Héloïse* är hans språkrör även Wolmar, inte bara
Saint-Preux. De flesta av Rousseaus verk präglas
av extrem ambivalens.

Starobinski associerar till Schillers sentimen-

tal skald (i motsats till den naive) som har ett ele-
giskt förhållande till det skildrade. Julies död blir
en nödvändig kadens i moll. Strävan efter enhet
är alltid otillfredsställd. Separationen inrymmer
ett löfte om återförening.

Eftersom människan inte kan återgå till det
prereflexiva stadiet, återstår bara utveckling ge-
nom reflexion. I sina tidiga skrifter är Rousseau
förhållandevis positiv till denna. Vad gäller för-
nuftet kan, enligt Starobinski, Rousseau sägas vara
negativ till ”det diskursiva förnuftet”, som är snar-
likt Kants ”förstånd”, men positiv till ”det intuiti-
viva förnuftet”.

Rousseaus ideal kan beskrivas som de sköna
själarnas gemenskap. Hans verk präglas av ide-
altypiska motsägelser och paradoxer. Den existi-
entiella nödvändigheten av isolering står i kon-
flikt med den starkt krävande erotiken och den
politiska viljan till gemenskap. För att bli Ingen
måste man använda sig av språket. Tillflykten till
ensamheten är inte bara parallell med Senecas
och Montaignes strävan att nå samstämmighet
med sig själv utan står i spänning mot en ständig
hänvisning till det universella. Fiktionen är för-
visso viktig hos Rousseau; i *Confessions* sker mö-
tet med jaget genom läsning av moderns efter-
lämnade romaner. Emellertid förkastas ofta lit-
teraturen – men paradoxalt nog används just det
skrivna ordet för detta. En konflikt finns även
mellan den abstrakta (beständiga) dygden och
Rousseaus egen (föränderliga) empiriska natur,
så till vida att han önskar sig en enhet som skulle
”befria honom från det egna lynnets oförutsäg-
bara svängningar” (s. 107).

Galatea i Pygmalionmyten blir för Rousseau
bilden för det fulländade estetiska verket som en
levande spegel av sin skapare. Skapande av konst
representerar hos Rousseau skapande av upplevd
lycka. Jaget och verket bildar en enda närvaro.
Däremot är förhållandet till språket ytterst in-
tressant och problematiskt. Ordens kretslopp
bör leda fram till det ögonblick där talet ännu
inte ägt rum. Språket används för att betona att
idealet är Tystnad. Rousseau tycks behöva språ-
kets förmedling för att säga att han inte vill veta
av denna förmedling.

Tvetydighet skapas i språket. I *Émile* formu-
leras varningen att aldrig sätta tecknet i sakens
ställe. Tecknet är nämligen ytterst problematiskt
hos Rousseau. Det konventionella tecknet, t.ex.
skrivtecknet, markerar att framställningen är dub-
belt medelbar. Tecknet/Skriften representerar ta-

let, som i sin tur representerar tanken. Däremot finns det naturliga tecken, tecken som kan intuitivt kännas, inte läsas. I synnerhet märks s.k. "åminnelsetecken", t.ex. de schweiziska koherdarnas vallåt, som elegiskt erinrar om lycka. Men sådana tecken förutsätter aktivitet och tolkningsverksamhet hos medvetandet. Ibland blir tecken onda tecken, tecken som avslöjar en omvärldens illvilliga mening i efterhand, eller rent av tecken som blir ominösa just genom att *inte* avslöja en dylik mening. Tecken hos Rousseau leder aldrig som tecken hos Proust till insikt i tidens väsen e.d. Rousseau vill stundom ej ens veta av att han tolkar tecken.

Det finns ett magiskt drag i Rousseaus iscensättning av en egen värld. I stället för att ge Rousseau tillträde till världen blev tecknen, med Starobinskis ord, "(liksom spegelytan för Narkissos) det verktyg varmed jaget på ett magiskt vis blir slav under sin egen spegelbild" (s. 293). Rousseau framstår såväl som offer för sin egen spontanitet som lekboll för ett externt öde – givetvis två svårförenliga positioner. Rousseau gör sig ständigt skuldfri, men känner sig likväl ständigt anklagad. Den största synden är på ett plan att avbryta mänsklig kommunikation, en synd som ju är förutsättningen för hela Rousseaus immanenta frälsningsprojekt.

Vi kan även belägga sexuell exhibitionism hos Rousseau och hela hans självbiografiska verk syftar ju till ett blottande av de mest intima avsikter inför hela Europas blickar. Det finns ett drag av förförelseförsök i detta. Vänd inåt mot sitt eget trollbindande skådespel trollbinder Rousseau sina läsare.

Rousseau letar efter ett språk, söker finna en stil för att återge medvetandets spontana rörelser. Hegel har, som Starobinski framhåver, betonat: "Innehållet i det goda medvetandets språk är det jag vilket känner sig självt som väsen. Enbart detta uttrycker språket." (s. 343.) Att uttrycka sig framstår allt mer hos Rousseau som en essentiell handling – skrivhandlingen är själva avslöjandet.

Den tematiska kritiken beskrivs ofta som harmonierande av sina kritiker. Starobinski är dock mera subtil än de. Hans sympati för Rousseau är av rent intellektuell art; han vill förstå Rousseaus texter utifrån de tankeprocesser som styr dem. Han är i högsta grad uppmärksam på det såväl moraliskt som idémässigt problematiska i många av skrifterna och betonar exempelvis självbiografins dilemma: "Jaget upptäcker sig själv och trä-

der i besittning av sig själv i ett enda drag" (s. 317). Han uppmärksammar också förskjutningarna i Rousseaus verk, i synnerhet i monografins sjunde och åttonde kapitel, och markerar tydligt tanke-mässiga skillnader mellan *Confessions*, *Dialogues* och *Les Rêveries du promeneur solitaire*. Dialogerna innehåller exempelvis reflexioner riktade mot reflexionen. Reflexionen framstår där som urartad andlig energi och den Rousseau som talar till oss är "en fullständig främling inför den bild som han konstruerar av sig själv" (s. 369).

Starobinskis monografi innehåller en lång litteraturförteckning, men går sällan i diskussion vad gäller tolkningsfrågor. Tacksamma hänvisningar till föregångaren Marcel Raymond finns dock på flera ställen och bland tidigare Rousseauläsare tycks Friedrich Hölderlin i dennes hymn "Der Rhein" och ode till Rousseau spela en alldeles särskild roll – Rousseaus "starkt uthärdande själ" (s. 252; "die Seele, / Die starkausdauernde, ward,") prisas.

Rousseau sätts in i ett sammanhang genom blixtsnabba jämförelser med vännerna Condillac och Diderot, till vilka förhållandet dock kom att bli spänt, samt till den rousseaukritiske Hegel. Utan att nämna det står Starobinski nära Friedrich Schleiermachers strävan att lära känna den analyserade författaren bättre än denne gjorde själv. Bland de mer direkta föregångarna finns den tyske romanisten och stilforskaren Leo Spitzer och självfallet Georges Poulet.

Tankar att föra vidare är naturligtvis lätta att formulera på 45 års avstånd. Domaren är inte bara vår inre Gud eller de yttre medmänniskorna, utan också läsaren. Roland Barthes, Hans Robert Jauss och Wolfgang Iser har gjort oss uppmärksamma på detta. Sprickorna i Rousseaus språkfilosofi finns grundligt utlagda i Jacques Derridas *De la Grammatologie* (1967). Kasten och aporierna i Rousseautexterna belyses skarpsinnigt i Paul de Mans *Allegories of Reading* (1979) och ett ymnigt flöde av psykoanalytiskt och schizoanalytiskt färgade analyser av förromantisk litteratur kan noteras, särskilt på det tyska språkområdet.

Starobinskis ingående kunskaper och djuplodande forskningar i Rousseaus verk maskeras av en lättflytande och vackert rytmisk stil. Om Jan Stolpes översättning finns intet annat än gott att säga. Starobinskis eleganta formuleringar återges på en utmärkt svenska som aldrig förlorar kontakten vare sig med originaltextens precision eller med läsarens förstälsehorisont. Av Starobinskis

verk återstår nu främst *L'Œil vivant* och *La relation critique* att översätta. Förhoppningsvis finner Stolpe tid för detta, liksom för en välbehövlig komplett nyöversättning av *Confessions*.

För den som inte är kunnig i franska språket presenteras nu i Jean Starobinskis *Jean-Jacques Rousseau: Genomskinlighet och hinder* en 1700-talsförfattare som, omgiven av förföljare i en fientlig värld, med sina konstruktioner av självuppfunna moraliska principer kalkerade på en religiös bakgrund i sin eviga jakt på profan frälsning och i sin ständiga konflikt mellan nödvändiga motsättningar och önskad enhet på ett prekärt sätt framstår som vår samtida. I sitt inre tvång att skriva, tar Rousseau stöd i varat – i det förflytna, i det fjärran, i tankarna om livet efter döden – och i sitt av spänningar och motsättningar fyllda språk konstruerar han ett imaginärt rum.

Roland Lysell

Mats Malm, *Textens auktoritet. De första svenska romanernas villkor*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag 2001.

Den realistiska romanen – det som på engelska kallas *the novel* – framträder sent inom den svenska litteraturen, inte förrän på 1800-talet. Detta faktum har länge förbryllat forskarna. Christoffer Eichhorn hänvisade i sina *Svenska studier* från 1869 till det svenska folklynnat, där ”det lyriska elementet” är ”förherrskande” (s. 91). Också för Fredrik Böök var resonemang om den svenska nationalkaraktären aktuella i doktorsavhandlingen *Romanens och prosaberättelsens historia intill 1809* (1907). Victor Svanberg använde däremot en litteratursociologisk förklaringsmodell i sin klassiska studie ”Medelklassrealism” (*Sammlaren* 1943–46, i bokform 1980): avsaknaden av en svensk realistisk roman kopplas till bristen på en stark borgerlig stadskultur. När Mats Malm ger sig i kast med problemet i monografin *Textens auktoritet. De första svenska romanernas villkor*, väljer han att utgå från estetiska normsystem. I fokus står de ”auktoriseringssprinciper” som framträder i den poetologiska diskussionen och i de tidiga svenska romantexterna. Förf. vill frilägga en äldre, ”främmande” estetik (s. 13), som motverkar ”realistisk” verklighetsåtergivning.

Monografin blir därmed i hög grad en estetikhistorisk/litteraturteoretisk undersökning, inriktad på de olika principer utifrån vilka tidigmo-

dena texter kunde legitimera sin existens, skapa åt sig själva ”auktoritet”. En viktig princip var t.ex. den moraliska nyttan, uppbyggligheten, som flitigt åberopades. En annan princip ser Mats Malm som central för den realistiska traditionen men problematisk just för 1700-talets svenska romaner: den trovärdighet som skapas genom åskådlig framställning. Frågan om närvaro eller frånvaro av ”åskådliggörande tekniker” blir något av en röd tråd genom boken, och här kompletteras den estetikhistoriska diskussionen med analys av retoriska tekniker. Monografin har också en bredare, litteraturhistorisk ambition. De auktoriseringsprinciper som förf. urskiljer är ”av fundamentalt betydelse för den litterära institutionens förändring och för den litterära repertoarens utvidgning”, och hans resultat gäller bland annat ”slutsatser kring romanproduktionens villkor” (s. 25).

Boken disponeras som följer. Ett inledande kapitel presenterar de tidiga svenska romanernas problematik. De två följande kapitlen ger en estetikhistorisk bakgrund från det antika Grekland till och med 1600-talet. Här behandlas *mimesis*-problemet hos Platon och Aristoteles över magister Mathias på 1300-talet till den retoriska traditionen på 1500- och 1600-talen (kap. 2), med en specialundersökning om poetik- och retorikhandböcker från svenskt 1600-tal (kap. 3). En grundläggande distinktion införs mellan två former av *mimesis*. Förf. skiljer mellan å ena sidan ”handlingens *mimesis*”, som gäller ”fabelns” nivå (i betydelsen ”urval och komposition av en räckta händelser”, s. 29), och å andra sidan ”framställningens *mimesis*”, som gäller den språkliga representationen. Det är på den senare nivån som åkådliggörande tekniker aktualiseras.

Kap. 4 ägnas åt ”1700-talets litterära klimat”, närmare bestämt åt materiella och immateriella förutsättningar för svensk romanproduktion. Så följer åtta textanalytiska kapitel (5–12) som behandlar lika många svenska 1700-talsromaner, utgivna mellan 1741, året för den första texten, *Fonton Freemassons Äfventyr* av Johan Krook, och 1766, då förhandscensuren avskaffades genom tryckfrihetsförordningen. I kap. 13 summeras förf:s slutsatser rörande auktoriseringsprinciper i de svenska 1700-talsromanerna. Monografin avslutas med en 45 sidor lång exkurs, där förf. följer åskådliggörandets problem i en räckta teoretiska texter från Carl Aurivillius på 1760-talet till engelsmannen Wordsworth och svensken Almqvist på 1800-talet. Undersökningen om den svenska